

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ВІЙСЬКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ****ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF RESPONSIBILITY
FOR MILITARY OFFENSES IN UKRAINE**

Коваль М.О., аспірант кафедри міжнародного європейського права
та порівняльного правознавства

Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Швагер О.А., к.ю.н.,

асистент кафедри міжнародного європейського права та порівняльного правознавства

Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Статтю присвячено встановленню адміністративно-правових засад відповідальності за військові правопорушення в Україні. При дослідженні питань становлення адміністративно-правових засад відповідальності за вчинення військових правопорушень констатовано, що загалом факти вчинення даного виду адміністративних проступків пов'язані із невиконанням або неналежним виконанням вимог чинного національного законодавства про військовий обов'язок і військову службу. За результатами здійсненого аналізу чинного національного законодавства зроблено висновок, що правові засади адміністративної відповідальності за вчинення військових правопорушень головним чином містяться у Кодексі України про адміністративні правопорушення у нормах окремої глави. Водночас наголошено на існуванні й інших правових документів, в окремих положеннях яких закріплено обов'язки військовослужбовців та деякі особливості їх юридичної відповідальності за порушення законодавства про військовий обов'язок і військову службу. Запропоновано адміністративно-правові засади відповідальності за військові правопорушення в Україні можна представити наступним чином: 1) загальні правові засади: основоположні правові засади щодо обов'язку громадян захищати Вітчизну, її незалежність та територіальну цілісність закріплено в Конституції України, Законах України «Про оборону України», «Про національну безпеку України», «Про Збройні Сили України»; окремі правові засади щодо звільнення військовослужбовців у разі притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень містяться у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Положенні про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України; 2) спеціальні правові засади: законодавчі засади адміністративної відповідальності за вчинення військових правопорушень, зокрема, щодо визначення видів такого роду адміністративних проступків та заходів адміністративно-правового примусу, відображено у нормах окремої глави 13-Б Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, адміністративна відповідальність, військове адміністративне правопорушення, військовослужбовці, військова служба, Збройні Сили України.

The article is devoted to the establishment of administrative and legal principles of responsibility for military offenses in Ukraine. When investigating the issues of establishing the administrative and legal bases of responsibility for committing military offenses, it was established that, in general, the facts of the commission of this type of administrative offense are related to non-fulfillment or improper fulfillment of the requirements of the current national legislation on military duty and military service. According to the results of the analysis of the current national legislation, it was concluded that the legal principles of administrative responsibility for the commission of military offenses are mainly contained in the Code of Ukraine on administrative offenses in the norms of a separate chapter. At the same time, the existence of other legal documents was emphasized, in certain provisions of which the duties of military personnel and some features of their legal responsibility for violating the legislation on military duty and military service are fixed. The proposed administrative and legal principles of responsibility for military offenses in Ukraine can be presented as follows: 1) general legal principles: the fundamental legal principles regarding the duty of citizens to protect the Motherland, its independence and territorial integrity are enshrined in the Constitution of Ukraine, Laws of Ukraine «On the Defense of Ukraine», «On the National Security of Ukraine», «On the Armed Forces of Ukraine»; separate legal principles regarding the dismissal of military personnel in case of administrative liability for committing military administrative offenses are contained in the Law of Ukraine «On Military Duty and Military Service» and the Regulation on the Military Service of Ukrainian Citizens in the Armed Forces of Ukraine; 2) special legal principles: the legislative principles of administrative responsibility for the commission of military offenses, in particular, regarding the definition of types of such administrative offenses and measures of administrative and legal coercion, are reflected in the norms of a separate chapter 13-B of the Special Part of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Key words: administrative and legal principles, administrative responsibility, military administrative offense, military personnel, military service, Armed Forces of Ukraine.

Міжнародна взаємодія країн з різноманітних сфер життєдіяльності кожної з них (політичної, економічної, соціальної тощо) неможлива без одночасного дотримання їх національних інтересів. Саме останні й складають основу зовнішньої політики держав, спрямованої на захист національної безпеки загалом й захищеність громадянського суспільства зокрема [1, с. 11931; 2, с. 408] та здатної протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім реальним, а іноді можливим загрозам [3, с. 146]. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян. При цьому слід констатувати, що більшою мірою фактична реалізація цього обов'язку покладається на спеціально підготовлених людей, які проходять військову службу, тобто військовослужбовців. Здійснення військового обов'язку та проходження військової служби вимагає від них неухильного дотримання діючого законодавства, а звісно порушення його норм – тягти за собою обов'язкове притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, у тому числі й до адміністративної.

Метою статті є встановлення адміністративно-правових засад відповідальності за військові правопорушення в Україні.

Вивчаючи питання становлення адміністративно-правових засад відповідальності за вчинення військових правопорушень, зазначимо, що говорити про факт вчинення даного виду адміністративних проступків можливо лише у разі невиконання або неналежного виконання вимог чинного національного законодавства про військовий обов'язок і військову службу. Відтак першочергово важливо встановити правове підґрунтя, в якому закріплено зазначені вимоги.

Аналіз нормативних джерел діючої національної правової бази дає підстави для твердження, що основні обов'язки людини і громадянина відображені у положеннях розділу II Конституції України від 28 червня 1996 року. Серед них, зокрема, у ст. 65 закріплено обов'язок громадян України щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів [4]. Також важливо враховувати й вимоги ст. 17 Основного

Закону, згідно змісту якої захист суверенітету і територіальної цілісності України є одночасно найважливішими функціями держави, а також справою всього Українського народу [4]. Таким чином, стан захищеності суверенітету та територіальної цілісності України, що одночасно є найважливішими функціями держави і обов'язком кожного громадянина, виступає показником ефективності системи забезпечення оборони держави.

Правові засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони нормативно прописані у окремому законодавчому акті – Законі України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ. У ст. 1 цього нормативного документу надається визначення оборони України, під яким законодавець пропонує розуміти систему політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [5]. Необхідно також вказати, що у відповідності до ст. 2 Закону України «Про оборону України» оборона держави базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони [5]. Отже, захист країни, її незалежності та територіальної цілісності є конституційним обов'язком громадян, а оборона держави передбачає готовність держави, у тому числі в особі військовослужбовців, до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Забезпечення оборони держави нерозривно пов'язано з одночасним забезпеченням й її національної безпеки. Основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз відображені у окремому законодавчому акті – Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [6]. У ньому національна безпека України у розумінні законодавця є захищеністю державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [6]. Таким чином, підвищена важливість ролі військовослужбовців у обороні країни і захисті її національної безпеки вказує на те, що дотримання ними конституційних засад та законодавства про оборону та національну безпеку України під час проходження військової служби є неухильним та обов'язковим.

Важливим нормативно-правовим актом, нормами якого врегульовано окремі питання правового статусу військовослужбовців, а також особливості проходження ними військової служби, особливості правового статусу військовозобов'язаних та резервістів, є Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ. У ст. 1 даного законодавчого акту закріплений конституційний обов'язок громадян України щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України [7]. Головною законодавчо визначеною метою військового обов'язку є підготовка громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями [7]. Вивчення норм Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» дозволяє констатувати відсутність норм прямої дії, в яких би закріплювалися особливості адміністративної відповідальності за вчинення військових пра-

вопорушень. Натомість аналіз змісту окремих положень свідчить про те, що у деяких випадках притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення військового правопорушення може стати причиною для припинення (розірвання) контракту з військовослужбовцем, що можливо як у мирний час, так і під час дії особливого періоду (крім періодів проведення мобілізації та дії воєнного стану). Зазначене відповідає вимогам ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», що закріплює випадки звільнення з військової служби. До прикладу, згідно пп. и) п. 1 ч. 5 ст. 26 однією з підстав припинення (розірвання) контракту та звільнення військовослужбовця, який проходить військову службу за контрактом, у мирний час є набрання законної сили судовим рішенням, яким військовослужбовця притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення та накладено стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування [7]. За аналогічною підставою передбачено також припинення (розірвання) контракту та звільнення військовослужбовця, який проходить військову службу за контрактом, і під час дії особливого періоду (крім періодів проведення мобілізації та дії воєнного стану), що передбачено пп. з) п. 2 ч. 5 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [7].

Наступним не менш важливим правовим документом, в якому визначаються функції, склад Збройних Сил України, правові засади їх організації, діяльності, а також питання соціального і правового захисту військовослужбовців, є Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року № 1934-ХІІ. У відповідності до ст. 1 цього законодавчого акту оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладається на спеціальне військове формування – Збройні Сили України [8]. Військовослужбовці входять до особового складу Збройних Сил України (ст. 5) та щодо них діють деякі обмеження, зокрема, політичної діяльності у Збройних Силах України (ст. 17). Порушення вимог, встановлених Законом України «Про Збройні Сили України», є неприпустимим, а тому передбачає притягнення винних осіб до певних видів юридичної відповідальності.

Особливості проходження військовослужбовцями військової служби регламентовані окремим правовим документом – Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженим указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008. Як і у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» у зазначеному підзаконному нормативно-правовому акті так само відсутні норми прямої дії, які б передбачали адміністративну відповідальність за вчинення військовослужбовцями певних проступків. Однак якщо звернути увагу на ст. 228¹, то її змістовне наповнення вказує на те, що притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності за вчинення військового адміністративного правопорушення може бути підставою для звільнення з військової служби. Звільнення з військової служби у зв'язку із систематичним невиконанням умов контракту про проходження військової служби чи контракту про навчання обов'язків він два або більше разів у сукупності притягувався до адміністративної відповідальності за вчинення військового адміністративного правопорушення [9]. Але важливо враховувати, що така підстава для звільнення є можливою за певних умов: 1) притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності відбулося два або більше разів у сукупності; 2) притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності відбулося протягом останніх шість місяців за неналежне виконання або відмову від виконання взятих на себе під час укладення контракту про проходження військової служби чи контракту про навчання обов'язків.

На сьогоднішній день законодавче закріплення адміністративної відповідальності за вчинення військових правопорушень, зокрема, видів такого роду адміністративних проступків та визначення заходів адміністративно-правового примусу, відображено у нормах окремої глави 13-Б Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X (далі – КУпАП) з відповідною назвою «Військові адміністративні правопорушення» [10]. У ч. 5 ст. 15 КУпАП законодавцем передбачено, що за вчинення військових адміністративних правопорушень військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів несуть відповідальність, передбачену главою 13-Б КУпАП, за умови, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність [10]. Але важливо звернути увагу, що доповнення Особливої частини КУпАП окремою главою, якою врегульовано відповідальність за вчинення військових адміністративних правопорушень, відбулося лише у 2015 році шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» від 5 лютого 2015 року № 158-VIII [11]. Звісно такі доповнення до адміністративно-деліктного законодавства були обумовлені певними історичними подіями. В умовах загострення безпекової ситуації в Україні у 2014 році особливого значення набули питання забезпечення законності у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, що супроводжувалося стрімким збільшенням кількості правопорушень і злочинів, вчинених військовослужбовцями. З огляду на те, що масштаби порушень військової дисципліни набули небезпечної характеру, постало питання посилення боєздатності військових формувань [12, с. 29]. Тому з метою посилення відповідальності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів національне адміністративно-деліктне законодавство зазнало певних перетворень щодо нормативного закріплення адміністративної відповідальності за вчинення військових правопорушень у вигляді об'єднання норм, що передбачають притягнення до адміністративної відповідальності за їх вчинення, у окрему главу під відповідною назвою.

З вивчення положень глави 13-Б Особливої частини КУпАП можна дійти висновку, що за чинним національним адміністративно-деліктним законодавством серед військових адміністративних правопорушень визнаються наступні: 1) відмова від виконання законних вимог командира (начальника) (ст. 172¹⁰ КУпАП); 2) самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 172¹¹ КУпАП); 3) необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 172¹² КУпАП); 4) зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ст. 172¹³ КУпАП); 5) перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 172¹⁴ КУпАП); 6) недбале ставлення до військової служби (ст. 172¹⁵ КУпАП); 7) бездіяльність військової влади

(ст. 172¹⁶ КУпАП); 8) порушення правил несення бойового чергування (ст. 172¹⁷ КУпАП); 9) порушення правил несення прикордонної служби (ст. 172¹⁸ КУпАП); 10) порушення правил поведінки зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 172¹⁹ КУпАП); 11) розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (ст. 172²⁰ КУпАП) [10]. Аналіз змісту ст.ст. 172¹⁰–172²⁰ КУпАП показує, що видами адміністративних стягнень, перелік яких є вичерпним і міститься у ст. 26 КУпАП, що застосовуються до особи-правопорушника у разі вчинення того чи іншого військового адміністративного проступку можуть бути: 1) штраф (його розмір залежить від характеру протиправного діяння); 2) арешт з утриманням на гауптвахті (його строк залежить від специфіки вчиненого адміністративного правопорушення, передбаченого відповідною нормою глави 13-Б Особливої частини КУпАП).

Висновки. З урахуванням здійсненого в рамках наукового пізнання встановлення адміністративно-правових засад відповідальності за військові правопорушення в Україні необхідно зазначити наступне. Аналіз чинного національного законодавства свідчить про те, що правові засади адміністративної відповідальності за вчинення військових правопорушень (тобто таких, що не тягнуть за собою кримінальну відповідальність) головним чином містяться у Кодексі України про адміністративні правопорушення у нормах окремої глави (у главі 13-Б Особливої частини). Водночас необхідно також враховувати, що існують й інші правові документи, в окремих положеннях яких закріплено обов'язки військовослужбовців та деякі особливості їх юридичної відповідальності за порушення законодавства про військовий обов'язок і військову службу. Відтак у сукупності **адміністративно-правові засади відповідальності за військові правопорушення в Україні** можна представити наступним чином:

1) загальні правові засади:

– основоположні правові засади щодо обов'язку громадян захищати Вітчизну, її незалежність та територіальну цілісність закріплено в Конституції України, Законах України «Про оборону України», «Про національну безпеку України», «Про Збройні Сили України»;

– окремі правові засади щодо звільнення військовослужбовців у разі притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень містяться у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Положенні про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України;

2) спеціальні правові засади:

– законодавчі засади адміністративної відповідальності за вчинення військових правопорушень, зокрема, щодо визначення видів такого роду адміністративних проступків та заходів адміністративно-правового примусу, відображено у нормах окремої глави 13-Б Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mihail M. Burbyka, Alyona N. Klochko, Oleg N. Reznik. Coordinating Activity of the Prosecutor's Office in the Sphere of Criminality Prevention of Ukraine. *Look academic publishers*. 2016. Vol. 11. № 18. P. 11931–11941.
2. Bondarenko O., Reznik O., Garmash Y., Andriichenko N., Stohova O. Participation of Ukraine in International Cooperation against Corruption. *Amazonia investiga*. 2020. Volume 9. Issue 29. P. 407–416.
3. Резнік О. М. Реформування правоохоронних органів в аспекті забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 145–151.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
7. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
8. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
9. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: указ Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008>.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 80731-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додат. до № 51. Ст. 1122.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 05.02.2015 № 158-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 92.
12. Остапенко І. О. Проблеми застосування законодавства України про військові адміністративні правопорушення. *Галузь військової права у сучасних умовах державотворення*: тези доп. учасників панел. диск. (Київ – Харків, 11 груд. 2020 р.). С. 29–32.